

Yazma Eserler Işığında Patrona Halil İsyanı Hakkında Yeni Bir Değerlendirme

Yalçın Gezer

Hitit Üniversitesi

Giriş

İsyanlar, sebep ve sonuç itibariyle tarih araştırmalarında önemli bir yer edinmiştir. Osmanlı Devleti'nde meydana gelen isyanlar kimi zaman padişahları tahtlarından kimi zamanda canlarından etmiştir. 1730 Patrona Halil İsyanı da sonuç itibariyle kanlı biten olaylardandır. Ne gariptir ki 1703 isyanı sonrası tahta geçen III. Ahmed bu isyanın neticesinde yerini, daha sonra asileri cezalandıracak olan, Sultan I. Mahmud'u bırakarak tahtından feragat etmiştir. Başta damadı ve sadrazamı olan İbrahim Paşa ve onun kâhyası Mehmed Kethüda ve Kaymakam Kaymak Mustafa Paşa'nın canlarına mal olan bu isyan diğer isyanlarla mukayese edildiğinde halkın da isyana iştirak etmesinden dolayı kimi tarihçiler tarafından halk ayaklanması olarak da değerlendirilmiştir.

İsyanın gerekçesi üzerinde kısaca duracak olursak yeniçeri ocağı mensuplarından Arnavut asıllı Patrona Halil, Muslu Beşe ve Kahveci Emir Ali'nin öncülük ettiği bu isyana, çeşitli mağduriyetlerden dolayı "hoşnutsuzların" da katılmasıyla etkisini kısa sürede hissettirmiştir.

Yani Sadrazam İbrahim Paşa'nın kendi adamlarını önemli mevkilere getirdiğini iddia eden ve görevlerinden bir sebeple alınmış olan İstanbul Kadısı Arnavut Zülali Hasan Efendi ve Ayasofya Vaizi İspiri-zade gibi "memnuniyetsizler grubu" da alttan alta isyanı desteklemişlerdir. İran ile uzun süren savaş da ekonomik anlamda devleti yıpratmış ve devlet yeniçerilere uzun süredir maaşlarını dahi ödeyememişti. Bir taraftan maaşını alamayan kişiler ve Anadolu'dan İstanbul'a göç etmiş mali sıkıntılar içinde yaşayan insanlar varken diğer taraftan maliyetine bakılmaksızın yapılan saraylar insanları huzursuz ettiğinden isyan kısa zamanda halk kitlelerinin de desteğini almıştı.

Patrona Halil isyanı sebep ve sonuç itibarıyla Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahip olduğundan isyan hakkında yazılan 18. ve 19. yüzyıllara ait Türkçe kaynaklarla birlikte birçok akademik çalışma, kaynak ve arşiv belgesi mevcuttur. Birçok araştırmacı da bu isyanın sebep ve sonuçlarını çeşitli arşiv kaynaklarına dayandırarak değerlendirmiştir. Öncelikle 1730 İsyani hakkında yazılmış olan kroniklerden bahsedecek olursak 1735'ten sonraki olayları kaydetmekle görevli olan Suphi Mehmed Efendi'nin notları, Patrona ayaklanmasını da içerdiği için Patrona araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Hammer ve Ahmet Refik gibi birçok kişinin istifade ettiği bu kıymetli eser Mesut Aydınar tarafından incelenmiş ve değerlendirilmiştir.¹ Diğer bir kaynak ise Bekir Sıtkı Baykal tarafından yayımlanan *Destari Salih Tarihi*'dir.² Olayları yakından gören ve saray hakkında yeterli malumata sahip olan bir kişi tarafından yazıldığı için eserin önemi oldukça büyüktür. *Abdi Tarihi* de bu ayaklanmayla alakalı Faik Reşit Unat tarafından yayınlanmış bir diğer mühim eserdir.³ Bu eserin yazarı hakkında pek bilgi olmamakla birlikte yazarın olayları dışardan gözlemlediği bilinmektedir. M. Münir Aktepe'nin yayınlamış olduğu *Şemdani-zade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi Mür'it-Tevarih* adlı kaynak Katip Çelebi'ye ait olan *Takvimü't-tevarih* adlı eserin

.....

- 1 Vak'anüvis Subhi Mehmed Efendi, *Subhi Tarihi; Sami ve Şakir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744*, (inceleme ve karşılaştırmalı metin), Mesut Aydınar, Kitapevi (İstanbul 2007).
- 2 Bekir Sıtkı Baykal, *Destari Salih Tarihi*, TTK, (Ankara 1962).
- 3 Faik Reşit Unat, *1730 Patrona İhtilali Hakkında Bir Eser Abdi Tarihi*, TTK, (Ankara 2014).

genişletilerek 1730-1755 yılları arasındaki olayları da içeren bir tarih kitabıdır.⁴ Akademik çalışmalardan bahsedecek olursak İsyanın kaynaklarına yönelik yapılan ilk akademik çalışma 1952 yılında Bekir Sıtkı Baykal'ın "*Patrona Halil Ayaklanması ile İlgili Kaynaklar Hakkında*" adlı bildirisi olmuştur⁵. Bu bildiriye isyan ile alakalı yerli ve yabancı kaynaklar hakkında bilgi verilerek bildirinin sunulduğu tarihe kadar yapılan çalışmaların kısa bir değerlendirmesi yapılmıştır. 1958 yılında isyanın sebeplerini çeşitli belgelerle açıklayan M. Münir Aktepe'nin kaleminden çıkan "*Patrona İsyanı (1730)*" adlı çalışması bu konuda yapılan geniş çaplı araştırmalar arasında ilk sıralarda yer alır⁶. Aktepe 1730 İsyanı'nın sebeplerini ve sonuçlarını çeşitli yazma eserler kullanarak izah etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda Ahmet Refik'in Patrona isyanını içeren çalışmaları vardır. Bunlardan 1911 yılında *Şehbal* dergisinde "Tarihi Simalar" konu başlığı altında çıkan yazısında direk olarak Patrona Halil isyanını anlatmıştır.⁷ Ayrıca edebi bir dille yazdığı *Lale Devri* adlı kitabında yerli ve yabancı birçok kaynak kullanmak suretiyle isyana ait bulguları ortaya koymuştur. İstifade ettiği ve ismini de verdiği *Şam hazinesi Ruznamecisi Mehmedinin Defteri* adlı esere birçok araştırmacı gibi biz de yapılan tüm araştırmalara rağmen ulaşamadık. Ancak kesin olan bir şey var ki o da maktul Sadrazam İbrahim Paşa'nın terekesinin "*defterdar efendi ve ruznamçe-i evvel Mehmed Efendi ve sergulam baki Ahmed Ağa kulları yedlerinden*" çıktığı kaynaklardan anlaşılmaktadır.⁸ Ahmet Refik, Sultan III. Ahmet'i israftan kaçınır, parayı harcamak istemezdi ve yönetimde de çekingen olduğundan Sadrazam İbrahim Paşa'nın yönetimde daha aktif rol aldığını ifade eder. Bu sebepten İbrahim Paşa'nın mevkiini kuvvetlendirmek ve daha fazla yönetimde etkin olmak için en mühim makamlara kendi adamlarını yerleştirdiğini

4 M. Münir Aktepe, *Şem'dani-zade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi Mür'it-Tevarih I*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay., no: 2088, (İstanbul 1976).

5 Bekir Sıtkı Baykal, "Patrona Halil Ayaklanması İle İlgili Kaynaklar Hakkında", *TTK Bildiriler*, , IV (1952), s. 177-182.

6 M. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.

7 Ahmet Refik, "Tarihi Simalar: Patrona Halil", *Şehbal*, Büyük Ada, 30 Mart 1328, s. 4-6.

8 BOA, *TS.MA.d*, No: 2210

ifade etmektedir.⁹ Abdulkadir Özcan “Patrona İsyanı” başlığı altında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’ndeki maddede isyan öncesi ve sonrası devlet otoritesi tarafından azledilenler, katledilenler ve tayin edilenleri ortaya koymuştur.¹⁰ Bu konu ile alakalı en güncel çalışmalar ise Selim Karahasanoğlu’na aittir. Karahasanoğlu dönemin önemli simalarından Ayasofya Camii Vaizi İspirizade Ahmed Efendi hakkında yaptığı araştırma ile döneme ışık tutmaktadır¹¹.

1730 isyanından bahseden yazma eserler olayın akabinde ya da kısa bir süre sonra yazıldığı için Patrona İsyanı’nın iç yüzünü anlamamız yardımcı olmaktadır. Bunlardan yabancı ve yerli kaynakların birlikte değerlendirilmesi çalışmanın evrenselliği açısından önemli olacağından, daha önce yapılmamış bir şekilde üç tane yerli üç tane yabancı yazma aynı başlık altında birleştirilerek ayaklanma daha sağlıklı bir şekilde değerlendirilecektir. Öncelikle çalışmamızda kullanacağımız yerli kaynaklar hakkında bilgi verecek olursak, bunlardan Topkapı Sarayı Kütüphanesi’nde bulunan bir mecmuada 1730-1754 yılları arasını detaylı bir şekilde anlatan ruzname vardır. Bu ruznamenin Sultan I. Mahmut dönemi ile ilgili sır kâtipleri tarafından tutulduğu bilinmektedir. Ruznamenin başında Sır Kâtibi Hıfzı Ağa tarafından yazılmaya başlanan ve “Ruzname-i Sultan Mahmud Han” diye bilinen günlük 15 Rebiyülevvel 1143 ile 27 Safer 1144 tarihleri arasındaki olayları anlatır.¹² Bu mecmua isyanın meydana geldiği günleri de düzenli bir şekilde anlatmaktadır. Yani içerik olarak mecmuada 1143(1730) da İstanbul’da meydana gelen Patrona ihtilalini ve onu takip eden günlerdeki olayları anlatan bir risale vardır.¹³ Hıfzı Ağa tarafından yazılan bu günlüğün çevirisi 1974 yılında Şükran Çınar

.....
9 Ahmet Refik Altınay, *Lale Devri*, Milli Eğitim Basımevi (Ankara 1973), s. 11-12.

10 Abdulkadir Özcan, “Patrona İsyanı”, *DİA* (Ankara 2007), XXXIV, 189-192.

11 Selim Karahasanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 1730 İsyânına Dair Yeni Bulgular: İsyânın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, XXIV, 97-128.

12 Uğur Kurtaran, *Bir Zamanlar Osmanlı: Sultan I. Mahmud ve Dönemi*, Atıf Yay., (Ankara 2014), s. 5.

13 *Mecmua*, R. 1977, Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, İstanbul.

tarafından lisans bitirme tezi olarak transkripsiyon edilmiştir.¹⁴ İkinci-
si, *Vak'a-i Patrona Halil* olarak Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu-
nu'nda kayıtlı olan ve yazarın "Paturona" olarak ifade ettiği bu yazma
eserin 308b -311a sayfaları isyan hakkındadır.¹⁵ Diğer eserlerle karşı-
laştırılmalı olarak kullanacağımız bu nadide eserin de transkripsiyonu
Hakan Yılmaz tarafından yapılmış ve *Hakikat Aylık İslam Dergisi*'nde
yayınlanmıştır.¹⁶ Değerlendirmemizde kullanacağımız son yerli yazma
ise Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler İhtisas Kütüphanesi'nde,
1479/1 numarası ile mecmuanın 1b-7b varakları arasında kayıtlı olan
bir yazmadır. Bu yazma da kısa olmasına rağmen olayın geçtiği gün-
leri herkesin anlayabileceği basit ve etkili bir dille anlatmaktadır.¹⁷ Bu
yazma eserin ilgili kısmı M. Mehdi İlhan tarafından 7. *Uluslararası
Türk Kültürü Kongresinde* "Patrona Halil İsyanı: Yayınlanmamış Bir
Yazmanın Değerlendirilmesi" başlığı altında bildiri olarak sunulmuş-
tur¹⁸. Selim Karahasanoğlu'nun makale olarak yayınladığı ve Fransa'da
bulunan Osmanlıca "*Vakıa Takriri Bin Yüz Kırk Üç'de Terkib Olun-
muşdur*" adlı yazma da kıymetli olsa da değerlendireceğimiz yazma
sayısının fazla olması ve elimizde orijinalinin olmaması sebebiyle bu
çalışmamızda yer almayacaktır.¹⁹ Ayrıca bu isyan yabancılar tarafından
da takip edilmiştir. Bu yüzden çalışmamızda üç farklı yabancı kaynak
da bildirimizde değerlendirme amaçlı kullanılacaktır. Örneğin 1730

.....

14 Şükran Çınar, "Patrona Halil İsyânına ve I. Mahmud Devrine Ait Bir Tarihçe",
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Lisans
Bitirme Tezi, (İstanbul 1974).

15 *Vak'a-i Patrona Halil*, Yz. A 1902/3, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu,
Milli Kütüphane, Ankara.

16 Hakan Yılmaz, "Patrona Halil Vak'ası" Hakkında Yeni Bir Kaynak", *Hakikat
Aylık İslam Dergisi*, Yıl 16, Sayı 189, (Haziran 2009).

17 Ahmed, *Patrona Halil İsyanı*, Diyarbakır Ziya Gökalp Yazma Eserler İhtisas
Kütüphanesi, (İstinsah Tarihi 1828) 1479/1, 1b-7b.

18 M. Mehdi İlhan, "Patrona Halil İsyanı Yayınlanmamış Bir Yazmanın
Değerlendirmesi", 7. *Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler I İstanbul
Tarihi: Medeniyetlerin Buluşma Noktası Olarak İstanbul*, Atatürk Kültür
Merkezi, (2011), s. 603-622.

19 Selim Karahasanoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni
Bir Eser: Vakıa Takriri Bin Yüz Kırk Üç'de Terkib Olunmuşdur", *Ankara
Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2009), s. 179-187.

isyani üzerine bilinen yabancı en önemli kayaklardan birisi Fransızca bir yazma olan *Relation des deux rebellion arrive a Constantinople en 1730 et 1731 dans deposition a Ahmet III. et relevation au trone de Mahomed V., compose sur des memories originaux reçu de Costantinople a la Haye, 1737* isimli eserdir.²⁰ Bu yazma isyan ile alakalı nadide bir kaynak olması hasebiyle Johann Wilhelm Zeinkeisen tarafından da değerlendirilmiştir.²¹ Aynı zamanda Hammer'ın de bu eserden istifade ettiği muhakkaktır.²² Çağdaş birçok tarihçinin de istifade ettiği bu kaynak olayı bir yabancı gözüyle anlattığı için kıymetini korumakta ve yabancıların Osmanlı'da vuku bulan bir isyan hakkında ne düşündüğü hakkında bilgi vermektedir. Patrona İsyanı hakkında yazılmış yabancı kaynaklardan birisi İngiltere'de bulunan İngilizce yazmadır. Charles Perry tarafından "*A view of the Levant: particularly of Constantinople, Syria, Egypt, and Greece. In which their antiquities, government, politics, ... are attempted to ... on. In four parts*" olarak değerlendirilen yazmanın 64-113 sayfaları Patrona İsyanı ile ilgilidir.²³ Bu çalışmamızda kullanacağımız yabancı kaynaklardan biri de Patrona isyanı hakkında, Kelemen Mikes'in *Türkiye Mektuplarıdır*.²⁴ Sadrettin Karatay tarafından tercüme edilen bu eser 207 mektuptan oluşmakta ve 1717-1758 yılları arasında meydana gelen olaylar hakkında malumat vermektedir. İsyanı ablasına yazdığı varsayılan mektupta ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan Mikes dönemi anlamamız ve değerlendirmemizde fayda sağlayacak bilgiler ortaya koymuştur.

Kaynaklarda göze çarpan bir ayrıntı da patrona hakkındaki görüşlerdir. Diyarbakır yazması ve Mikes'in mektubunda Patrona

.....

²⁰ *Relation des deux rebellions arrivées à Constantinople en 1730 et 1731 dans la déposition d'Achmet III et l'élévation au trône de Mahomet V, composée sur des mémoires originaux reçus de Constantinople*, (La Haye, 1737).

²¹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1669-1774)*, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe (İstanbul 2011), V, 443-446.

²² Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Üçdal Hikmet Neşriyat, XIV, 131-136.

²³ Charles Perry, *A view of the Levant: particularly of Constantinople, Syria, Egypt, and Greece. In which their antiquities, government, politics, ... are attempted to ... on. In four parts*. (Londra 2010), s. 64-113.

²⁴ Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları*, terc., Sadrettin Karatay, TTK (Ankara 2014).

Halil'in şahsı daha yumuşak bir üslupla anlatılırken diğer nüshalarda sert bir üslubun olduğu dikkatten kaçmamaktadır. Mesela Topkapı'da bulunan mecmuada "melun" olarak anılan²⁵ Patrona Halil'in İngilizce yazmada çirkin ve kötü hareketlerinden ötürü ölümü defalarca hak ettiği hatta Muslu ile Emir Ali'nin ona kıyasla daha normal oldukları ifade edilmektedir.²⁶

İsyan Öncesi Son Durum ve İsyanın Başlangıcı:

Osmanlı topraklarına İran tarafından saldırı haberleri halk ve asker tarafından hoş karşılanmadı. Bu rahatsızlığı telafi etmek için, isyan öncesinde Osmanlı idarecilerinin özellikle Sadrazam İbrahim Paşa'nın hummalı bir çalışması vardı. Yani İran üzerine yapılacak sefer için gerekli hazırlıklar yapılmış ve asker teçhizatıyla birlikte bekletilmektedir. Ancak seferin sürekli ertelenmesi, padişahın ve sadrazamın kararsız halleri evlerinden zorla ayrılan ve savaşa hazırlanmak maksatıyla yaptıkları masraflardan dolayı askerlerin hoşuna gitmemiş ve onları öfkelenmişti.²⁷

Bu savaş telaşı ve hazırlıkları kaynaklara da yansımıştır. Kaynaklar patrona isyanına yer verirken genel anlamda ağız birliği yapmışçasına aynı şeyleri ortaya koymaktadır. Özellikle isyanın başlangıcından bitimine kadar devam eden süreç günü gününe bir ruzname örneği gibi ele alınarak aktarılmıştır. Olayları saatini dahi vererek günü gününe aktarma tarih yazımı anlamında o dönemde uygulanan yöntemlerden biriydi. Elimizdeki yazmalardan Diyarbakır ve Ankara'da olanı Patrona vakasına başlamadan önceki İstanbul'daki durumdan bahsederken şu şekilde bir başlangıç yapmışlardır: "*iş bu bin yüz kırk üç senesi mah-ı muharremü'l-haramın gurreinde Şevketlü Sultan Ahmed Han Acem üzerine giderüm deyü ferman-ı hümayunları oldu*". Diğer kaynaklar ise isyanın bir ay öncesi hakkında fazla malumat vermemektedir. İki mühim kaynaktan anlaşılacağı üzere isyandan yaklaşık iki ay öncesinde İran üzerine sefer planlanmaktadır. Bu sebeple Sultan III. Ahmet, İbrahim Paşa ve ulemadan bazıları

.....

²⁵ *Mecmua*, vr. 43b.

²⁶ *View of the Levant*, s. 64.

²⁷ Zinkeisen, s. 438.

merkezden uzakta yani Üsküdar'da bulunmaktaydı.²⁸ Kimi zaman istirahat ve hoş vakit geçirmek için gittikleri Üsküdar'a bu sefer savaş hazırlığı için gitmişlerdi. Bu zamanda şehirde Yeniçeri Ağası ve vezirin kâhyası dışında asilere karşı gelecek kimse yoktu.²⁹ Aylarca isyan hazırlığı yapan Patrona Halil ve arkadaşları 25 Eylül 1730'da ihtilal çıkarmak istediler ama ortamın uygun olmaması sebebiyle bunu erteleme kararı aldılar.³⁰ İngilizce kaynak isyanın başlangıç tarihini 25 Eylül Salı günü vermiş olsa da Salı günleri geleneksel divan-ı hümayun toplantı günü olma ihtimali çok yüksek olduğundan³¹ bu tarihte isyanın başlama ihtimali çok düşüktür. Osmanlı'da bu gibi isyanlar genelde merkezde devlet adamlarının ve askerlerin olmadığı bir zamanda yapılmıştır. Aynı şekilde 28 Eylül Perşembe merkezde kimsenin olmamasını fırsat bilen Patrona Halil ve arkadaşlarının isyanı için uygun bir zamandı. Birçok yazma isyanın başlangıç tarihi gün olarak hatta saatine kadar kaynaklarda farklı olarak olsa da verilmiştir. Örneğin, Topkapı, Diyarbakır, Milli Kütüphane ve Fransa'da bulunan yazmalarla birlikte Mikes'in mektubunda isyanın başlangıç tarihini 15 Rebiyülevvel 1143 (28 Eylül 1730) Perşembe günü ayrıca Diyarbakır nüshasında da saat 4:30 olarak Milli Kütüphane nüshasında ise saat üç olarak verilirken İngilizce nüshasında olayın başlangıç tarihini 26 Eylül 1730'da Salı günü saat sabah dokuz olarak verilmektedir. Saat olarak farklılıklar olsa da 28 Eylül 1730 Perşembe günü isyanın patlak verdiği anlaşılmaktadır. Patrona Halil ihtilali gibi birçok isyana "ev sahipliği" yapan Etmeydanı da, yeniçerilerin Yeni Odalar diye anılan kışlalarının bulunduğu meydan, başlı başına ayrı bir araştırma konusunu teşkil etmektedir. Okuduğumuz kaynaklar özellikle mecmuada bu mekânın adı "*Meydan'ül-Lahm*"³² olarak bahsettiği için biz de burada Etmeydanı olarak isimlendireceğiz. Yeniçeriler isyan çıkaracakları zaman toplanarak kazan kaldırdıkları Etmeydanı'na .....

28 *Mecmua*, R. 1977, vr. 38a; Ahmed, *Patrona Halil İsyanı*, 21 Hk 479/1, s. 2b.

29 *A View of the Levant*, s. 65.

30 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, TTK, (Ankara 2011), s. 204.

31 Fikret Sarıcaoğlu, "Divan-ı Hümayun'un Kronolojik Toplanma ve Merasim Günleri (1153-1210/1740-1795)", *Osmanlı Araştırmaları* (İstanbul 2007), XXX, 87-143; Aydın Yetkin, "Divan-ı Hümayun", *The Journal of Academic Social Science Studies*, V/5, (2007), p. 353-390.

32 *Mecmua*, vr. 41a.

gelmeden önce kaynaklardan zikredildiği üzere Bitpazarında, Tellak Patrona Halil³³, Manav Muslu Beşe ve Kahveci Emir Kara Ali önderliğinde isyan için toplanan çok sayıda kimse yoktu. İlk etapta Patrona ve Kara Ali isminde iki yeniçeri neferi kılıçlarını havaya kaldırarak “ümme-i Muhammet’ten olan bayrak altına, davamız İslam davasıdır, Müslümanlara bir zararımız yoktur” diyerek Allah Allah nidalarıyla Bezestan’a doğru yol alarak ilerledikleri kaynaklardan aktarılmaktadır. İsyan başladıktan hemen sonra kendilerine dört kişinin daha katıldığı kısa süre içinde sayılarının katlanarak arttığı ifade edilmektedir.³⁴ Mikes’e göre kalyoncu Muslu ve Patrona isminde iki yeniçeri neferi³⁵ arkadaşlarını meydana toplamada zorlanmadılar kısa sürede sayıları yaklaşık olarak elli kişiyi buldu.³⁶ Toplanan gruplar dört kısma ayrılarak belirli güzergâhlardan Etmeydanı’na doğru hareket etmişlerdir.³⁷ Elleri kılıçlarla sokaklardan nizami bir şekilde geçen gruplar tüm halkı isyana ortak olmaları için Etmeydanı’na davet etmişlerdir.³⁸ Pangiye kapılan Müslüman, Hristiyan ve Yahudiler’le birlikte esnaf da dükkânlarını kapatarak Etmeydanı yerine kendilerini daha güvende hissedecekleri evlerine kaçmışlardır. Ancak karışıklıktan korkarak kaçanların olduğu gibi isyana destek de giderek artmıştır. Etmeydanı’na gelene kadar sayıları bin, iki bin civarında olmuştur.³⁹ Mikes haklı olarak isyana anından neden müdahale edilmediğini sorar. Az sayıda asi olmasına karşın bir kısmı Üsküdar’da savaş hazırlığında olsa da şehirde binlerce asker mevcuttu. Ama birkaç kişinin önderliğinde başlayan isyana bir gün içerisinde binlerce kişiye ulaşılmasına rağmen Yeniçeri Ağası Hasan Ağa dışında kimse müdahalede dahi bulunmamıştır. Hasan Ağa’da yaşına hürmet edilen bir zat olarak korumalarıyla birlikte Patrona ile buluşmaya ve isyancıları dağıtmaya gitti. Ancak oradakiler yeniçeri ağasını dahi bu isyana katılmaya davet

.....

33 İngilizce olan yazmada bu isim Ali Patrona olarak geçmektedir.

34 Diyarbakır Yazması, 2b.

35 Diyarbakır yazmasında Patrona Halil’in yeniçerilerin 46. ortasından ve Kara Ali’nin de 41. ortasından olduğu ifade edilir. Bkz., 2b.

36 *Türkiye Mektupları*, s. 140.

37 Diyarbakır Yz., vr. 3a; *View of the Levant*, s. 64.

38 *View of the Levant*, s. 65.

39 *Relation*, s. 24; Diyarbakır yz., vr. 3a.

ettiler. Ancak Hasan Ağa oradan ayrıldıktan sonra tebdili kıyafet kayıkla Üsküdar'a gitti.⁴⁰ Elimizdeki yazmaların Diyarbakır nüshası Hasanpaşa'nın firar ettiğini yazarken⁴¹ Milli Kütüphane'deki nüsha padişaha durumu haber vermek üzere gittiğini söyler.⁴² Bu hadiseye bağlı olarak burada iki şey akla gelebilir; isyan ya çok küçük görülerek önemsenmedi, ya da şehirde geriye kalan askerlerin çoğu alttan alta böyle bir isyanı idareye karşı desteklemekteydi. Zinkeisen'e göre kibar ve yumuşak huylu bir karakter sahibi olan Sultan III. Ahmet bu tür ihtilallerde kararlı adımlar atabilecek vasıfta biri değildi.⁴³ Bu yüzden isyanı kanlı bir şekilde bastırma yerine asilerle müzakere yolunu tercih ettiğinden başarılı olamadı.

İsyanın Gelişimi ve İdamlarla Birlikte Taht Değişikliği

İhtilalcilerin isyan esnasında nasıl hareket ettikleri, insanlara ve dükkânlara ne derece zarar verdikleri hususunda kaynaklarda farklı görüşler mevcuttur. Örneğin Diyarbakır nüshası kılıç ve tüfek dükkânlarında ne varsa hepsini yağmaladıkları ayrıca bazı ayakka-bı dükkânlarını da kepenklerini kırarak yağmaladıkları belirtilmiştir.⁴⁴ Daha sonraki günlerde de karmaşadan istifade edenler geceleri yağmalamaya devam ettiği yine aynı yazmada kayıtlıdır. Mikes bu dükkân kapatma sonucu sarayda ekmek ve su kıtlığı oluştuğunu belirtir.⁴⁵ İngilizce nüsha isyan başlangıcında herhangi bir yağmadan bahsedilmezken asilerin Etmeydanı'na giderken yol boyunca Türker'i isyana ortak etmek için çaba gösterdiklerini ve kendilerine katılmak istemeyenleri ölümle tehdit ettiklerini anlatmaktadır. Fakat bu tehdit karşısında kendine katılmak istemeyenlerin birçoğunun vatan haini olarak yaşamaktansa hükümdara bağlı olarak ölmeyi tercih ederim tepkilerinin ardından onlara karşı acımasızca davrandıklarını

.....

⁴⁰ *A View of the Levant*, s. 65.

⁴¹ Diyarbakır, Yz., vr. 3b.

⁴² *Vak'a-i Patrona*, vr. 309b.

⁴³ Zinkeisen, s. 439.

⁴⁴ Diyarbakır Yazması, vr. 2b.

⁴⁵ *Türkiye Mektupları*, s. 141.

bu yazma ifade eder.⁴⁶ Ancak yağmalama ifadesi diğer kaynaklarda sadece silahlarla sınırlı olduğu ve mümkün oldukça diğer insanlara zarar vermekten kaçınıldığı ifade edilmektedir. Zinkeisen silahların sipahi kışlaların yağmalanması ile elde edildiğini ve bunun dışında isyan başlarının disiplinli olunması ve her türlü zorbalıklardan kaçınılması gerektiği hususunda arkadaşlarını uyardıklarını ifade eder.⁴⁷ Mikes de olayı anlatırken isyanın intizam içinde olduğunu ve isyan esnasında çevreye çok az zarar verildiğini ifade etmekle birlikte isyan zamanlarında genellikle dükkânlar yağmalanırken ilginç bir şekilde bu isyan da padişah hazinesinin veya dükkânların yağmalanmadığını söyler.⁴⁸ Dükkânları kapattırdıktan sonra Etmeydanı'na giderken asilerden destek bulmak maksadıyla zindanın kapılarını kırılarak orada ne kadar mahkûm varsa onları serbest bırakarak kendi saflarına kattığı anlaşılmaktadır. Hammer ise Patrona Halil'in yeniçeri ağasının kapısına giderek hapiste bulunan ne kadar kötülük erbabı varsa salınmasını talep etmesi karşısında korkan Yeniçeri Ağası Hasan Paşa'nın bu isteği yerine getirdiğini söyler.⁴⁹

“Ümmet-i Muhammet'ten olan bayrak altına, davamız İslam davasıdır” diyerek Patrona Halil ve ekibi aslında hareketlerini meşrulaştırmak istemişlerdir. Çünkü bayrak açtıkları kişiler de en nihayetinde Müslüman ve yıllarca devlet idaresinde bulunmuş kimselerdir. Akla takılan bir soru da burada, acaba isyanın amacı direkt padişahı indirmeye yönelik bir hareket miydi yoksa yıllarca çeşitli mevkilere kendi adamlarını yerleştirdiği iddia edilerek ve başka değişik sebeplerden dolayı da halkın tepkisini çeken Sadrazam İbrahim Paşa ile birlikte bazı devlet adamları mıydı hedef? Elimizdeki kaynaklar bu konu hakkında farklı görüşler ortaya koymuştur. Mesela *Relations* ve *Türkiye Mektupları*'ndaki bilgiye göre Patrona Halil ve arkadaşlarının padişahla bir dertleri yoktu, hatta ona iyi dileklerde bile bulunuyorlardı.⁵⁰ Üsküdar'a gelen Yeniçeri Ağası Hasan Paşa İstanbul'daki durumu veziriazama haber verdiyse de İbrahim Paşa birkaç eşkıya ortalığı

.....

46 *View of the Levant*, s. 65-66.

47 Zinkeisen, s. 439.

48 *Türkiye Mektupları*, s. 142.

49 Hammer, s. 131.

50 *Relation*, s. 24; *Türkiye Mektupları*, s. 141.

karıştırmış gidip icabına bakayım diyerek olayı küçümseyerek padişaha da bu şekilde izah etmiştir. Ancak olayın vahametini anlayan Padişah alelacele veziriazam, şeyhülislam ve diğer padişahlarla birlikte Topkapı'ya gelmişlerdir. Durumun hiçte birkaç kişinin başkaldırması şeklinde olmadığını gören padişah ve diğer idareciler çeşitli istişarelerde bulunarak isyanın neden çıktığını araştırmakla birlikte nasıl bertaraf edileceği hususunda da görüşler ortaya koymaktaydılar. Diyarbakır yazması Sultan III. Ahmet'in dokuz kadar mollaya danışarak bu asilerin kırdırılması hakkında fetva aldığı ve bu yönde girişimlerde bulunduğu ifade edilmektedir.⁵¹ Ancak asilere karşı mücadele için sarayın kapılarında açılan sancak-ı şerifin altında birleşmek için bütün müminlere çağrı yapıldıysa da başarılı olunamadı.⁵² Kaynaklara göre padişah merkeze gelmeden bir gün önce neredeyse yeniçeri ocağının tamamı isyana iştirak etmiştir ve hatta o gün Mehmed Ağa'yı hanesinden getirerek yeniçeri ağası dahi seçmişlerdir.⁵³ Veziriazamın isyanı bastırmak için sancak-ı şerif altında toplanacak olan askerlere para teklifini "biz para istemeyiz" diyerek reddetmişlerdir. İsyanın sebebini sormak ve anlaşma yollarını aramak üzere padişah Etmeydanı'na kendi adamlarını göndermiştir. Patrona Halil, Vezir İbrahim Paşa'yı, onun kethüdası Mehmet Ağa'yı, Kaptan-ı derya Paşayı, İbrahim Paşa'nın damadı Kaymakam Mustafa Paşa'yı, Şeyhülislam Abdullah Efendi'yi, Mehmed Emin'i, Kaplani-zade'yi ve rical-i devletten on sekiz kişiyi Uzunçarşılı'ya göre de otuz yedi kişiyi⁵⁴ daha Etmeydanı'na sağ olarak istediklerini padişaha bildirmiştir.⁵⁵ Ancak Vak'a-ı Patrona adlı yazma da ihtilal esnasında asilerin sokaklarda gezerken "...ba 'de'l-yevm Sultan Ahmed'i ve ne vezir-i a 'zami isterüz cülus ider de bu kadar hazır amadan sefer müheyhatiyle Sultan Mustafa'nın oğlu Sultan Mahmud ile giderüz..." diye nida ettikleri belirtilir.⁵⁶ İsyanın, Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesiyle yatışmasından da anlaşılacağı gibi asiler ne sultandan ne de vezirden

.....

51 Diyarbakır Yz., vr. 3b.

52 Zinkeisen, s. 439.

53 Vak'a-ı Patrona, s. 310a; Türkiye Mektupları, s. 141.

54 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Bl. I, TTK, (Ankara 2011), IV, 206.

55 Diyarbakır Yz., s. 3b.

56 Vak'a-ı Patrona, s. 309a.

razıdırlar. Ayrıca asiler talepleri yerine getirilinceye kadar da devletin iyiliği için sarıldıklarını iddia ettikleri silahlarını bırakamayacaklarını padişaha bildirmişlerdi.⁵⁷

Saray-ı hümayunda asilerin isteklerini öğrenen padişahın izlediği yol yine elimizdeki yazmalarda detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. İstişare sonucunda ulema padişaha canını seviyorsan asilerin isteklerini yerine getirmesini yani istedikleri kişileri teslim etmesini istemişlerdir.⁵⁸ Buna binaen Müftü Abdullah Efendi Bozca Adası'na sürgün edilmiştir.⁵⁹ Yazmalardan anlaşılacağı üzere manevi değeri olduğu için ulema müftülünün asilere teslimini istememişlerdir. Patronanın işaret ettiği isimler Topkapı'da bulunan mecmua da "*devlet-i 'aliyyeye hıyanetlerine binaen mahnuhan katl*" diye geçer.⁶⁰ Mecmuadaki bir derkenarda da Sadrazam İbrahim Paşa, kethüdası Mehmed Ağa ve ve Kaymakam Mustafa Paşa aynı şekilde asilerce de hain-i din devlet olarak ifade edilmiştir.⁶¹ Buradaki kaynaktan anlaşılacağı üzere Patrona'nın talebi haklı olarak gösterilmektedir. Eğer İbrahim Paşa ve adamları "hain" idi ise isyanın meşru olması gerek. Yoğun ısrarlar sonucu padişah, İbrahim Paşa'yı, kethüdası Mehmed Efendi ve Kapudan Kaymakam Mustafa Paşa'yı en azından canlı canlı asilere teslim etmektense Anadolu kadiaskeri aracılığıyla onları yakalatarak boğdurdu. Cansız bedenleri ertesi gün bir ordu arabasıyla asilere teslim edilmek üzere Etmeydanı'na gönderildi. Patrona ve arkadaşlarının talep ettiği diğer isimlerinde canlı teslim edilmeyerek aynı şekilde boğduruldukları yine kaynaklarda geçmektedir. Ama elimizde bulunan bütün kaynaklar sadece üç kişinin cesetleri hakkında bilgi vermektedir. Mikes'in aktardığına göre asiler Kapudan Paşa'ya acıdıkları için ölüsünü gömsün diye anasına yollarlar. Diyarbakır yazması ise cesedini parçalayarak bir sebil başına bıraktılar diye anlatır. Kâhyanın cesedini de parçalara ayırarak köpeklere atarlar. İbrahim Paşa'nın cesedini ise "Bu İbrahim Paşa değildir, bu sünnet-sizdir. Dirisini isteriz." diyerek tekrar saraya gönderirler.⁶² Diyarbakır

.....

57 Zinkeisen, s. 439.

58 *Türkiye Mektupları*, s. 141.

59 *Mecmua*, vr. 38b.

60 *Mecmua*, vr. 39a.

61 *Mecmua*, vr. 38b.

62 *Türkiye Mektupları*, s. 142; Diyarbakır Yz., vr. 5a; *Vak'a-i Patrona*, vr. 310b.

nüshası olayı biraz daha dramatik şekilde anlatır. Yani İbrahim Paşa'ya ait olmadığını iddia ettikleri cesedi arabanın arkasına bağlayarak sürüye sürüye her yeri açık halde birçok kılıç yarasıyla saray meydanına bıraktılar.⁶³ Daha sonra vezirin köpeklerden geriye kalan kemikleri parça parça olduğu herhangi bir yere defnedilmediği ya da denize atılmadığı ancak her bir kemiği bir yerde kaybolup gittiği aynı kaynakta ifade edilmiştir.⁶⁴ Bu infaz sonucunda Mikes şakınlığını şöyle aktarır: "... *Sadrazam ki hem serüet hem de kudret bakımından krallar gibiydi. On iki yıldır bu makamda idi ve padişahın da damadı idi. Cesedini köpekler yedi. Halbuki kendisine binlerce kurşluk mezar yaptırabilirdi...*"⁶⁵ Ayrıca İbrahim Paşa'nın hazin sonucuyla alakalı on üç yıldır vezaret ettiği ve bu esnada vakıflar yaptırdığı için hakarete maruz kalmayı hak etmediğini ifade eden destanlar bile yazılmıştır.⁶⁶

Burada asiler İbrahim paşa diye kendilerine gönderilen cesedin Kürkçü başı Manol'a ait olduğunu iddia ederler. Hâlbuki Manol isyan vuku bulduğunda Boğdan'a kaçmıştır. Ahmet Refik de kitabında bu olayla alakalı Bender muhafızı Vezir Osman Paşa'ya ve asitane-i saadetimde Boğdan memleketine gönderilen hükme yer vermiştir.⁶⁷ Bu hüküm de firar eden Manol Rum taifesinden, sarı bıyık ve gök gözlü olarak tarif edilmektedir. Yazmadan anlaşılan o ki asiler daha sonra cesedin İbrahim Paşa'ya ait olduğunu iki dişi altın tel ile sarılmasından ve kolundaki yakılardan anlamışlardır. Buradan anlaşılacağı üzere ceset İbrahim Paşa'ya ait olmakla birlikte asilerin istekleri aslında daha farklıdır. Anlaşılan o ki sadrazamın ve adamlarının idamı isyanı durdurmaya yetmemiştir. Gece olayları ve yağmalar Diyarbakır yazmasına göre devam etti. Gece dışarı çıkma yasağı getirildi ve hırsızlar için her mahalleye bekçiler konuldu. Sultan Ahmet asilerin istediklerini yaptığını düşünerek isyanın dinmemesine bir anlam veremez ve ulemayı tekrar toplayarak bu asilerin ne istediklerini öğrenmek ister. Ayasofya camiinin vaizi İspiri-zade Ahmet Efendi'yi - Fransızca

.....

63 Diyarbakır Yz., vr. 5a.

64 Diyarbakır Yz., vr. 6b.

65 *Türkiye Mektupları*, s. 143.

66 Ahmet Refik, *Lale Devri*, s. 154.

67 Ahmet Refik, *On İkinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, Enderun Kitabevi, (İstanbul 1988), s. 109.

nüsha İspiri-zade'yi sadakatsiz olarak tarif etmiştir⁶⁸ -Etmeydani'na gönderip Patrona Halil'in talebini sordurur. Cevaben onlar "*ba 'de'l-yevm Sultan Ahmed'ün hilafetini tutmazuz Sultan Mahmud Han Hazretleri'ni isterüz*" demişlerdir.⁶⁹ Toplanan son Divan-ı hümayunda Sultan III. Ahmet "*bu asiler benim padişahlıkta kaldımı da istemezler, benim yüzümden kimsenin tehlikeye girmesini istemem, tahtımı kendi rızamla abimin oğlu Mahmud'a bırakıyorum*" diyerek 1 Ekimi 1730 gecesini saat 4:00- 6:00 sularında tahtan iner ve Sultan Mahmut Han Hazretleri'nin odasına giderek "*gel birader-zadem, ba 'de'l-yevm hüküm-ı hükümet ve çab-ı saltanat senündür*" diyerek kendisine tahtını devretmiştir.⁷⁰ Yazmalarda dikkat çeken diğeri önemli şey de III. Ahmet'in tahtını devrederken Sultan Mahmut'a söylediği iddia edilen yönetimle alakalı nasihatlerdir. Buna göre III. Ahmet "*aklını başına cem' ve her kim ki vezirin olursa ol şahsa benü gibi zebün ve sakalını eline virmé*" diyerek Sultan Mahmut'u vezirleri konusunda uyarmıştır.⁷¹ Buradan aslında III. Ahmet'in çoğu işi vezirine bıraktığı onun eliyle işleri yürüttüğü anlaşılabilir. Yani bir nevi kontrol aslında İbrahim Paşa'nın tekelindeydi. Bu da İbrahim Paşa'nın iyi ya da kötü bir takım kararları rahatlıkla kendi başına alabildiğini gösterebilir. Bu da İbrahim Paşa'ya ve III. Ahmet'e karşı memnuniyetsizler gurubu bu şekilde artmış olabilir. Sonuç olarak Mikes hayretini mektubunda da ifade ettiği gibi "*... böyle koca bir devletin padişahını iki yeniçeri neferi indirebiliyor*". Daha sonra iç odalara yerleştirilen sabık Sultan III. Ahmet'in kendisine verilen zehirle 1736'da yaşamının son bulduğunu Fransızca yazma ifade etmiştir.

İsyan Sonrası I. Mahmut ve Asilerin Bertaraf Edilmesi

Devlette adet olduğu üzere taht değişikliği sonrası her padişahın bütün yeniçerilere ulufe vermesi gibi Sultan Mahmut da bu görevi yerine getirerek askerlerin maaşlarını ve ulufelerini ödedi. Ödenen

.....

68 *Relation*, s. 36-40.

69 *Vak'a-i Patrona*, vr. 310b.

70 *Vak'a-i Patrona*, vr. 310a; *Türkiye Mektupları*, s. 142; *Diyarbakır Yz.*, vr. 5b; *Relation*, vr. 36-40; *A View of Levant*, s. 72.

71 *Vak'a-i Patrona*, s. 310a; *Türkiye Mektupları*, s. 142; *Relation*, s. 36-40.

paranın miktarı hakkında kaynaklar farklı farklı rakamlar ortaya koymuşlardır. Örneğin Diyarbakır yazmasında yeniçerilere 6 bin kese verildiği söylenirken Mikes'in aktardığına göre de her yeniçeriye ayrıca verilen ulufeler 5 bin keseyi bulmuştur. Yani bir kesenin 500 kuruş olduğunu mektupta izah edilmiştir ki burada ödenen miktarın toplamda 2.500.000 kuruş olduğunu hesaplayabiliriz.⁷² Fransızca kaynakta ise cülus bahşisinin hazineye masrafı o dönemde her bir kese 1.500.000 akçe olarak hesaplandığından toplamda 11.250.000 akçe idi.⁷³ Üstüne üstelik birlikler cülus bahşisini ve ulufelerinin yükseltilmesini şiddetle talep ediyorlardı. Onların hesabına göre en azından maktul vezirlerin ve sadrazamların el konulan hazineleri bu talepleri doğrudan karşılayabiliyordu. Sadece sadrazamın hazine odasında her biri 60 bin Venedik altını dolu 18 çuvaldan oluşan üç sandık bulunmuştur. 3.240.000 Venedik altını (bir Venedik altını 10 akçe olduğundan 3.240.000 akçelik meblağ ortaya çıkar) olduğu ve kethüdanın da en az üç bin kese hazinesinin ki o da 4.500.000 akçe değerinde hazineleri olduğu bu kaynakta ifade edilmektedir.⁷⁴ Buradan da anlaşılacağı üzere iktisadi şartları öne sürerek isyana kalkışan asilerin devlete ayrıca bir külfeti olmuştur. Bu ihtilalin devlete ne kadara mal olduğu başlı başına bir araştırma konusudur ve hala araştırılmayı beklemektedir.

İsyanların hala şehirde devam ediyor olması taht değişikliğinin de asileri durdurmaya yetmediğini göstermektedir. Kaynaklardan anlaşılacağı üzere İstanbul'da günlerce dükkan yağmalamalar, yalı ve konak baskınları, adam kayırmalar ve cinayetler bir şekilde devam etmekte ve ticaret erbabı da bu konuda oldukça rahatsızlık duymaktadır. Ulema dâhil şehirde herkes tedirgin durumdaydı. Âsiler, önceleri hiçbir resmî görev ve unvan almadan hükümetin icraatını denetlemeyi denedi.⁷⁵ Patrona Halil, I. Mahmut'tan halka yüklenen aşırı vergilerin ve malikâne usulünün kaldırılmasını istedi.⁷⁶ Bunun üzerine Sultan Mahmut bir hatt-ı hümayun yayınlarak her ne kadar malikâne

.....

⁷² *Türkiye Mektupları*, s. 143.

⁷³ *Relation*, s. 49 ve 58.

⁷⁴ *Relation*, s.46.

⁷⁵ Abdulkadir Özcan, "Patrona İsyanı", *DİA*, XXXIV, 191.

⁷⁶ *Relation*, s. 41.

varsa hepsi kaldırılması ve fukaraya zulüm olmaması gerektiğini ilan etmiştir.⁷⁷ Muslu yeniçeri ağasının kethüdası olurken Patrona da yaya beyliğine atandı.⁷⁸ İsyana ateşi sönmüş gözükse de Patronanın alttan alta bu yangını körüklediği kaynaklarda geçmektedir. Zinkeisen'in de dediği gibi sadece vatanın kurtarıcı sıfatıyla yetinmek isteyen Patrona Halil bile gücü arttıkça talepleri de artıyordu. Verdiği hizmetlerine ödül olarak kaptan-ı deryalık makamı istiyordu.⁷⁹ Mikes'in mektubunda anlaşılan o ki İstanbul kadısı Deli İbrahim Efendi dahi her fırsatta zengin olmaya çalışmakta ve kendi istediklerini yaptırmaya gayret göstermektedir.⁸⁰ Örneğin onun teşvikiyle Sadabad'daki yüz yirmiden fazla köşk ve kasrın yakılması söz konusu edildi. Fakat I. Mahmut'un çıkardığı fermanla buradaki köşkların yakılmasını değil sahiplerince yıkılmasını emrederek âsileri sakinleştirmek istediye de isyancılar daha önce davranıp köşkları yıkmakla yetinmedi, buradaki ağaçları da kesti.⁸¹

Padişah ve sadrazam isyanın yeniden başlamasından korkuyorlardı. Çünkü Patrona Halil'in etrafında hala yaklaşık on iki bin Arnavut vardı.⁸² Bu yüzden Sultan Mahmut tahta geçtiği ertesi günü Patrona Halil'i saraya çağırarak Patrona'dan atalarına ve kendisine karşı bir şey yapmayacağına dair söz istemiştir.⁸³ Ayrıca Patrona'nın bitmek bilmeyen istekleri de bir şekilde yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu sebeple Patrona Halil kendisini daha güçlü hissetmiş ve taviz üzerine taviz koparmaya çalışmıştır. Örneğin bir süre sonra Patrona Halil, devlet gelirlerini ve görev yerlerini kendi adamlarına verdirerek İbrâhim Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirilen III. Ahmed'in damadı Silâhdar Mehmed Paşa'yı makamında bıraktırdı, şeyhülislâmlığa Mirza-zâde Şeyh Mehmet Efendi'yi, kazaskerliklere de Paşamakçı-zâde Abdullah ile Zülali Hasan efendileri tayin ettirdi.⁸⁴ Bu

.....

77 Diyarbakır yz., vr. 6a.

78 Diyarbakır Yz., vr. 7a.

79 Zinkeisen, s. 442.

80 *Türkiye Mektupları*, s. 143.

81 Özcan, s. 191.

82 *Relation*, s. 83.

83 *Relation*, s. 41.

84 Özcan, s. 191.

tayin işlerinde Patronanın iş bilmezliği, adam kayırması ve bu iş için rüşvet alması anlatılır.⁸⁵ Tüm kaynaklarda anlatılana göre Rum asıllı gayr-i Müslim bir kasabı Boğdan voyvodalığına atanması için vezire talimat vermiştir.⁸⁶ Vezir ise bunun kanunlara aykırı olduğunu Boğdan'a Bey olanların belirli bir kaide çerçevesinde olduğunu söyleyerek karara itiraz etmiştir. Bunun üzerine vezir-i azamı bizler yine Etmeydanı'na gideriz ve seni İbrahim Paşa'dan dahi beter ederiz diye tehdit etmeleri karşısında o kasabın Boğdan beyi olduğu Diyarbakır yazmasında ifade edilir. Çeşitli memuriyetlere kendi adamlarının getirilmesini sağlayan asilerden Patrona kaptan-ı deryalığa, Muslu'nun yeniçeri ağalığına ve Kara Ali'nin de kulkethüdalığına tayinini istemekteydiler.⁸⁷ Bu ve benzeri istekler ocak efradını rahatsız etmiştir. Bu sebeple asiler arasında ki bölünme de bir taraftan büyüyordu. Yani Patrona Halil'in isyan sonrası I. Mahmut zamanında devam eden tavrı sultan ve devlet erbabının yanında arkadaşlarının da tepkisini almaya başlamıştı. Özellikle yeniçeri ocağında Patrona aleyhinde ve padişah lehinde gruplaşmalar artıyordu. Çünkü isyana sebep olan adam kayırma, rüşvet gibi tasvip edilmeyen davranışlar şimdi Patrona tarafından gösterilmekteydi. Yeniçeri ocağı ileri gelenleri ve ihtiyarları bu durumdan rahatsızlıklarını şu şekilde ortaya koymuşlardır:

“... bizler Yeniçeri ocağının ihtiyarlarıyuz ve ocak demek ihtiyar demekdür ve neferat bizim kuzularımızdur ve kuzu anasından ayrılmaz ve sen ocağımıza muhalefet hareket eyledin ve ümmet-i Muhammed-i rencide etmeye başladın ve padişah mansubuna karıştın ve dürlü dürlü hesaplar işledin ve bu senin ittüğün zorbalığa yedi ocağın rızası yokdur ve padişah-ı alem penah hazretlerinin rızası yokdur ve şer'i şerif dahi buna rızası olmaz...”⁸⁸

Patrona Halil, Muslu ve Emir Ali divan-ı hümayun kararlarına etki etmekte ve istediklerini genellikle yaptırmaktaydılar. Eğer istekleri yerine getirilmezse isyan edeceklerini bu defa İstanbul' yetmiş

.....

85 N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (trc. Nilüfer Epçeli), (İstanbul 2005), s. 340; *Türkiye Mektupları*, s. 144; Diyarbakır Yz., vr. 7b.

86 Diyarbakır Yz., s. 7b.

87 *Relation*, vr. 83-84; Diyarbakır Yz., vr. 8a.

88 Diyarbakır Yz., vr. 7b.

seksen yerden yürüyerek devlet-i Osmaniye'ye ve İstanbul'a sahip oluruz demekle padişaha gözdağı vermekteydiler.⁸⁹ Diyarbakır yazmasında ifade edildiği gibi bu zalimlerin ve eşkıyaların bu ihanet planları Sultan Mahmut, vezir-i azam ve Tatar Hanı Kaplan Giray'ın da dikkatini çekmiştir. Hatta asiler zaman zaman Kaplan Giray'a gelerek vezir-i azamın görevden alınması için padişahı rica etmesini istemişlerdir.⁹⁰

Asilerin bitmek bilmeyen istekleri ve tehditleri karşısında padişahın bir şeyler yapması gerektiği tartışılmış ve çeşitli toplantılar yapılmıştır bu konu hususunda. Nihayetinde asileri ortadan kaldırmak için bir plan ortaya konmuştur. Sultan asilerin hakkından gelmek için Mahmut Kaptan-ı Derya Canım Hoca'yı (Mehmet Paşa), İzmir'den Muhsin-zade Abdullah Paşa'yı, Kırım Hanı Kaplan Giray'ı Kabakulak İbrahim Paşa'yı ve bir yeniçeri ocağı başı olan Pehlivan Mustafa Ağayı çeşitli bahaneler sunarak gizlice İstanbul'a davet etti.⁹¹ Davet edilenler de İstanbul'a geldikten sonra padişahı asilere karşı gelmesi hususunda cesaretlendirdiler. Bunun üzerine padişah Bağdat valisinden posta gelmiş ve mektubunda Acemler'le Araplar'ın güya büyük zararlar verdiklerini biliyormuş gibi yaparak dinini sevenlerin oraya yardıma koşmalarını ilan eder. Bu maksatla sadrazam divan kurarak bütün ulema ve askeri erkânla meşveret yapacağını duyurur.⁹² Mikes'in mektubuna göre Patrona, Muslu ve serdengeçti ağalarını yanına alarak divana gider. Divanda postacı da getirdiği mektuptan birçok uydurma haberi okur. Bunun üzerine sadrazam Bağdat seferine gitsin diye Patrona'ya da üç tuğlu vezirlik yani paşalık, serdengeçti ağalara da başka rütbelere vermek ister. Fakat hiç biri buna yanaşmaz. O gün iş olmayacağı anlaşılınca sadrazam, padişah huzurunda yeniden bir divan olacağını ve herkesin katılması gerektiğini duyurur.⁹³ 25 Kasım 1730 da sözde savaş meselesi hususunda toplantı tertiplendi. Bu defa suikast ile alakalı tüm planlar yapılmıştı. Bostancılar gizlendi.

.....

89 Diyarbakır Yz., vr. 8a.

90 Diyarbakır Yz., vr. 8a.

91 *Relation*, s. 97-98; Diyarbakır Yz., vr. 8b; *Türkiye Mektupları*, s. 144, *Mecmua*, s. 44a.

92 *Türkiye Mektupları*, s. 144; Diyarbakır Yz., vr. 8b.

93 *Türkiye Mektupları*, s. 145.

Padişahın kendilerine kürk giydireceklerini ve makam vereceklerini zanneden asilerden Patrona Halil, Muslu ve Emir Ali her şeyden habersiz yirmi altı kişilik zayıf bir ekibiyle gelmesi sağlandı.⁹⁴ Sarayın üç avlusu bulunduğundan her birine ayrı toplantı oluyormuş gibi her birine birer divan odası hazırlandı.⁹⁵ Mikes'in mektubuna göre birinci divanda Giray Han, Şeyhülislam, yeniçeri ağası, Patrona Halil ve diğer ele başları vardı. İkinci divanda Canım Hoca, serdengeçti ağaları ve Patronanın diğer arkadaşları vardı. Üçüncü divanda ise Niş Paşası ve diğer birçok sınıf zabıtları vardı.⁹⁶ Sarayın bütün kapıları kapatıldı ve önlerine nöbetçiler dikildi. Sadrazam İbrahim paşa ve adamlarının başına gelen olayın daha fecisi şimdi bu asilerin başına gelmişti. Pehlivan Mustafa Ağa'nın "padişah ve devletin düşmanlarını öldürün" diye bağırmasıyla birlikte bostancılar saklandıkları yerden çıkarak asileri orada öldürdüler.⁹⁷ Sadece en dış avluda bulunan ve durumu hissedenlerden bazıları kaçmayı başarabildi. Fransızca yazmaya göre üç gün içinde yedi bin kişi yakalandı ve idam edildi. Bu kanlı mahkemeyi icra edenler ise ödüllendirildi. Yani Muhsin-zade Abdullah Paşa yeniçeri ağası olurken Kapudan Paşa Canım Hoca üç tuğ ile vezir, Pehlivan Mustafa Ağa yeniçeri kethüdası ve Kabakulak İbrahim Paşa ise Halep Beylerbeyi oldu. Patronanın üç bin keseden oluşan hazinesi ise dağıtıldı. Yazmalardan anlaşılacağı üzere Patrona isyanı kanlı bir şekilde neticelendirilse de irili ufaklı isyanlar ertesi yıla kadar devam etmiştir. Zamanla bu isyanlar bastırılmıştır.

Sonuç olarak, kaynaklarda isyan anlatısı genel olarak aynı olmakla birlikte içerikleri açısından çeşitli farklılıklar ve yorumlar müelliflerin saraya mı yoksa isyancılara mı daha yakın bir perspektiften yazdıklarına dair ışık tutmaktadır. Sultan III. Ahmet, İbrahim Paşa ve diğer devlet ekâbirleri hakkında bazı eleştiriler isyanı meşrulaştırmaya çalışır niteliktedir. Buna mukabil saray çevresinin görüşünü yansıtan kaynaklarda durum bunun tam aksini ispatlar niteliktedir. Üzerine fazla araştırılma yapılmamış bir konu ise isyanın devlete maliyeti konusu olmuştur. İsyanın ekonomik sebepleri Bekir Sıtkı

.....

94 Zinkeisen, s. 444.

95 *Türkiye Mektupları*, s. 145.

96 *Türkiye Mektupları*, s. 145.

97 *Relation*, s. 115-123.

YAZMA ESERLER İŞİÇİNDA PATRONA HALİL İSYANI
HAKKINDA YENİ BİR DEĞERLENDİRME

Baykal tarafından yazılmış olsa da isyanın iktisadi sonuçları hakkında fazla bir çalışma mevcut değildir. İsyanın bastırılması için, insan gücü ve zaman kaybı dışında yapılan harcamalar da isyanın boyutu hakkında bilgi vermektedir. Kaynaklar doğrudan veya dolaylı olarak mali konulara da değinmişlerdir. Örneğin, Diyarbakır yazması yenicilerle altı bin kese verildiğini söylerken, Kelemen beş bin kese bahşış verildiğini iddia eder. Yani bir kesenin beş yüz kuruş olduğunu yine kaynaklardan biliyoruz. Bu bağlamda yaklaşık olarak 2.500.000 kuruş ödendiği bildirilmektedir. Fransızca kaynak ise cülus olarak bahşışin maliyetini 11.250.000 akçe olduğunu bildirir.

